

Kvensk i Manndalen

Av Lisa Vangen

Det kvenske Kåfjord tidlig på 1700- tallet

Det er dokumentert at kvenene har bodd i Kåfjord i minst 300 år og fram til i dag. I en skatteliste fra 1711 finner vi Henrik Jensen i Trollvik og Anders Andersen på Grunnvåg. Da bodde også Bertel Hansen i Trollvik. Året etter kom Anders Larsen Kleintysk til Grunnvåg, og i 1713 bosatte Ole Henriksen seg på Ysteby (Guttormsen s. 284). Alle disse var kvener.

Matrikkelen av 1723 viser at det var 22 bosittere i Kåfjord, fra Manndalen til Spåkenes. De to besitterne på Spåkenes var fra Norge/Danmark. To andre har fått tilskrevet "Qven" bak navnet sitt. I tillegg er minst 6 kvener, inkludert kvenske Anders Andersens enke, som senere giftet seg med en ny kven. Dette kommer fram i senere kildemateriale (Guttormsen 2005). Alt-så er det minst 8 kvener av 22 oppsittere i Kåfjord i 1723. De øvrige 12 oppsittere må en anta er sjøsamer. De to oppsitterne i Manndalen sin etnisitet er også ukjent, derfor kan man gå ut fra at de er samer.

Befolkningen i Manndalen og Kåfjord synes å ha vært stabil i årene som kom. I 1745 viser leidangsskat-ten at det var 21 hovedpersoner i Kåfjord som betalte skatt dette året (Guttormsen 2005, s. 344). Fra 1742-1745 arbeidet Major Peter Schnitler med å forberede for grensesettingen mellom Norge og Sverige. I oktober 1743 er han i Lyngen- området, og i hans grense-eksaminasjonsprotokoller kan vi lese at Finne- Skole-mester Moens Jacobsen opplyser at det bor 24 Bue Finnefamilier i Kåfjord på dette tidspunkt, og 15 "bøy-delappfamilier". Av disse bøydelappene er det 11

kvenske familier eller svenske bønder- familier. (Qvigstad og Wiklund 1929 s. 393 og s. 424).

Matrikkelen over "finnerydninger" for 1749 viser fortsatt to oppsittere i Manndalen (Nesheim 1958). Schnitler sier at "Bonder- Gaarder ligge strøe- viis på Breddene af Ørene, på begge Sider af Løngensfiordz Bredde, indtil Botten, ligesaa paa begge Sider af Kaa-fjord, og ½ Miil op efter Kaafjord- Elven: Men Ingen boer efter Mandals- Skibotns,- eller Omais- elve. (Qvigstad og Wiklund 1929 s. 339.) Oppsitterne har med andre ord bodd nede ved sjøkanten.

Nå begynner en sterk befolkningsøkning i området. I 1756 var det 36 hovedpersoner som betalte leidangsskatt i Kåfjord, 38 i 1760 og 46 i 1770 (Guttormsen 2005, s. 344).

Den kvenske innvandringen i Manndalen starter

Ut i fra skattelista 1763, ser vi at Manndalen har blitt et tilflyttingsområde. Det er nå 44 innbyggere i dalen, registrert på gårdene Mandahl, Wandet og Elven (1763 Tax List for Troms, internettkilde). Barn under 12 år har ikke blitt registrert.

De første vi møter i skattelista er propriet Lars Jensøn og hans kone Malena Samuelsdatter. Hun er fra Pollen, og sannsynligvis datter til Samuel Samuel-sen Qvæn som er omtalt i Schnitlers protokoller. Etter kort tid dør Lars, og Malena gifter seg med Nordreisamannen Rejer Pedersen. Neste på lista er Jens Jensøn, sønn til Jens Jensøn Qvæn, den første oppsitteren i

Skardalen. Her er også hans datte I denne skattelista finner vi noen tekis som har bosatt seg, mens ar kommere av Lasse Andersen. Han let i 1702, og er oppsitter i Mannd med sønnen Lars Lassesen (Snilda

I årene som følger fortsetter ti I 1776 bosetter kvenen Johannes Han og familien har bodd i Nordr til Manndalen (Enrolleringsmandt glaugs almue. Baade unge og gar Samme år er Eric Olsen Kunnari re ter i Manndalen. Han er sønn av (ri og Elitsa Ersdotter, etterkomme Månsson Karesuando (Hjeltnes 20

I 1771 gifter Hans Eriksen seg r Katrina Jensdatter, som kommer fr ende kvenslekt som bodde i Mann s.65). Hans Eriksen var sønn av Er Hansdatter. Hans bestefedre var M og Hans Hansen Kausar. Begge kve lig og Hans gifter seg med Marit I dal 2005). Hun er datter av Annica ric Michelsson Caisko, Annica er og Eric Månsson Karesuando (Hjeltne

Hans lagde kvern og dyrket kori å koke brennevin av byggkorn. Bre som erstatning til kaffe og drikket dåp og forsamlinger (Larsen 1994) og har stor etterslekt i bygda. Hans te korndyrkeren i bygda. I 1785 var ner i Manndalen, tre av disse ble de for. Eric Olsen Kunnari slapp kverr fattigdom. (Ursprungsslakten i Enor området, internettkilde).

Skardalen. Her er også hans datter Katrina Jensdatter. I denne skattelista finner vi noen fjellsamer fra Enontekis som har bosatt seg, mens andre på lista er etterkommere av Lasse Andersen. Han er nevnt i manntallet i 1702, og er oppsitter i Manndalen i 1723 sammen med sønnen Lars Lassesen (Snildal 2002).

I årene som følger fortsetter tilflyttingen til bygda. I 1776 bosetter kvenen Johannes Jensen seg i bygda. Han og familien har bodd i Nordmannvik før de kom til Manndalen (Enrolleringsmandtal for Schervøe Tinglaugs almue. Baade unge og gamle for aaret 1796). Samme år er Eric Olsen Kunnari registrert som oppsitter i Manndalen. Han er sønn av Olof Nilsson Kunnari og Elitsa Ersdotter, etterkommer av nybygger Erik Månsson Karesuando (Hjeltnes 2001).

I 1771 gifter Hans Eriksen seg med tidligere nevnte Katrina Jensdatter, som kommer fra "en relativt velstående kvenslekt som bodde i Manndalen" (Snildal 2005 s.65). Hans Eriksen var sønn av Erich Pelleg og Beret Hansdatter. Hans bestefedre var Mikkil Nilsen Pelleg og Hans Hansen Kausar. Begge kvener. Katrina dør tidlig og Hans gifter seg med Marit Henriksdatter (Snildal 2005). Hun er datter av Annica Nilsson og Henric Michelsson Caisko, Annica er også etterkommer av Eric Månsson Karesuando (Hjeltnes 2001).

Hans lagde kvern og dyrket korn. Marit var flink til å koke brennevin av byggkorn. Brennevinet ble brukt som erstatning til kaffe og drikket til maten i barndåp og forsamlinger (Larsen 1994). De fikk åtte barn og har stor etterslekt i bygda. Hans var ikke den eneste korndyrkeren i bygda. I 1785 var det minst 4 kverner i Manndalen, tre av disse ble det betalt kvernskatt for. Eric Olsen Kunnari slapp kvernskatt på grunn av fattigdom. (Ursprungsslakten i Enontekis/Karesuando området, internettkilde).

I 1787 betalte disse leidingsskatt i Manndalen; Ole Mortensen, Morten Rastensen, Ole Olsen, Hans Erikson, Johannes Jensen, Henrik Henriksen Gryte, Anders Larsen, Aanet Mortensen, Peder Andersen, Anders Aslaksen og Peder Olsen Gunnari. Erik Olsen var fattig og derfor fritatt skatt (Larssen 1980). Av disse er fire kvener, to-tre personer er antakelig samer fra Enontekiö. Videre har vi to brødre fra Bakkeby, en kar fra Skardalen, og to etterkommere etter tidligere nevnte Lasse Lassesen.

Kvenen Mons Monsen er registrert som oppsitter 1796. Også han er etterkommer av Eric Månsson Karesuando. Tre år senere er også Peder Olsen Kunnari registrert som oppsitter. Han er halvbror til Eric Olsen som ble oppsitter i 1776. Peder og Eric var søsknebarn med Marit Henriksdatter. Marit, Peder og Eric var tremenning med Mons Monsson. I tillegg var de alle tremenninger med Jens Klemetsens barn som bodde på Nordnes, om lag en mil utenfor Manndalen. Hans etterkommere flytter senere til Manndalen (Hjeltnes 2001). Det er vel naturlig at en ønsker å flytte til steder der en kjenner folk fra før, og har slektninger. Man kan gå ut fra at disse etterkommerne etter Eric Månsson danner et sosialt nettverk i bygda på denne tida. I 1801-tellinga er det imidlertid bare Mons som blir betegnet som kven av disse. Peder, Eric og Mons har oppgitt fødested Enoteches i militære lister (Enrolleringsmandtal for Schervøe Tinglaugs Almue).

Manndalen i folketellinga 1801

I folketellinga av 1801 er det 130 mennesker i Manndalen. Økningen skyldes stor tilflytting og naturlig reproduksjon. Mange av familiene er unge og nyetablerte.

Tolv personer er registrert som kvenske: Mons Monsen med familie, Johannes Jensens enke og barn og en enslig losjerende smed. Resten er registrerte som lappfolk. Vi har allerede sett at dette er en grov feilregistrering. I følge mine opplysninger har omlag 50 mennesker i Manndalen kvensk tilhørighet i 1801.

I tillegg til kvenene har minst 24 mennesker kommet fra Enontekiö og slått seg ned i Manndalen i 1801. Det etniske opphavet til alle disse er usikkert. En del er fra Suonttavaarra, Köngämä, Raunala og Råmmavuoma. Det var helt vanlig at samer fra Enontekis lappmark, som da besto av byene Rounala, Peldojärvi og Suonttavaarra, dro med sine reinsdyr til kysten av Norge om sommeren. "Eljest fordras av de Lappar som av dessa byar i denna Lappmark sommartiden far med sina rendjur åt Norska sidan och till Wästerhavet, ingen annan avgift än 10:de av den fisk de därstädes fånga som Prästen tillkommer." (Enontekis Lappmark 1695-1757, internettkilde). Mange var derfor sannsynligvis "utarmade fjäll-lappar, som när renarna tagit slut, sökte sit uppehälle som fiskare vid havet" (Wiklund 1908 i Schøtt 1958 s. 12). Vi har imidlertid også sett at kvenner er oppført med fødested Enontekis i militærlistene, så noen av disse kan også være kvenske. Den stedeagne befolkning er etterkommere av Lasse Lassesen.

Videre har Manndalen fått tilflyttere hovedsakelig fra Lyngen-området; Lyngsdalen, Rottenvik, Ysteby, Kvalvika, Langnes, Qvitteberg, Skardalen, Trollvik, Fastdalen, Drabeng og Elvejord. Men også fra Nordreisa og Bakkeby. Man kan gå ut i fra at noen er sjøsamer, mens andre igjen er etterkommere av kvenske innvandrere og fjellsamer. Med andre ord; idet vi går inn i 1800-tallet, er en stor del av Manndalens befolkning kvensk.

1800 tallet - assimilering og ny kvensk innvandring

Mellom 1801 og 1865 fordobles antall innbyggere i Manndalen. Når Friis gjør sin etnografiske telling i 1861, sier han at 4 av 25 familier er finske, en familie er norsk og resten samiske. I 22 av 25 familier i Manndalen er det noen som snakker finsk. De finske familiene danner et sammenhengende bosetningsområde på den ene siden av dalen, fra Løkvoll og opp til Storvollen. I tillegg prates det altså finsk i alle hjem unntatt tre (Friis 1861).

1865-tellinga

Schøtt mener at økningen i antall samer i 1865 kan være et resultat av naturlig reproduksjon. Når det gjelder finlendere/kvener sier hun at det i tillegg til den stedeagne finske befolkning kom 3 innflyttere fra Sverige i disse årene (Schøtt 1958). Dette tallet stemmer ikke.

I tellinga av 1865 finner vi 27 kvener og 11 blandede av en befolkning på 255. Av alle disse, finner jeg bare en person som kan settes i sammenheng med kvenene som har bodd i bygda siden 1801. Det er Hans H. Eriksen, barnebarn av Hans Eriksen og Marit Henriksdatter som vi møtte tidligere. Hans barn er derimot registrert som lappisk. Resterende av kvenene og deres etterkommere er registrert som lappfolk. Den kvenske stedeagne befolkningen er, ifølge tellingen i 1865, assimilert inn i den samiske befolkningen.

Så skal vi se litt nærmere på de som er registrert som kvenske i 1865:

Ole Isaksen er halvt kven, halvt norsk. Hans kone er kvensk. De har 7 barn som er registrert som kvenske, i tillegg til at de forsørger en kvensk fattigkone som har bodd 50 år i Norge. Denne familien er innflyttere til

bygda. Det samme er Erik Isaksens familie fra Kaurunki, Finland. Søskenparet Marie og begge flyttet til Manndalen med sine farforeldre er Isaac Jacobsen Bucht og Eva Sa fra Øver Torneå. Søskenparets familier utgjør 4 kvenske/nordmenn i tellinga. Kristo er den siste i denne tellinga registrert med etnisitet. Han har to barn registrert som kvensk. De øvrige 4 er halvt norsk, halvt kven over sektionens mandskabet...).

Det vil med andre ord si; i tillegg til de kvenske befolkningen fra 1801, har det i generasjoner kommet 36 nye kvener til bygda. Det kan det også ha kommet kvenske innflyttere registrert som samer. Når folketallet utgjør 255, så er det innlysende at kvenene må markert etnisk gruppering i bygda, noe som mer direkte fram i arkivmaterialet.

1875-tellinga

I tellinga av 1875, er det en ny kategori når det gjelder etnisk tilhørighet; b for blandet. Dette gjør tellinga interessant, for nå kastes nytt lys på den kvenske befolkning. Utfra folketellingene ser vi at det er relativt sjeldent at nordmenn og samer er registrert som kvensk. De interetniske ekteskap i Manndalen er hovedsakelig mellom samer og kvener eller kvener og nordmenn. Derfor gå ut fra at de fleste med blandet etnisitet er kvensk tilhørighet.

I 1875 er noen av de registrerte kvener døde. Personer med kvenske foreldre er også registrert som blandet eller til og med som nordmenn. Dette gjeld er svært mange av de som ble oppført i 1865, blitt registrert enten som kvener eller blandet ti år senere. Mange av etterkomme-

bygda. Det samme er Erik Isaksens familie på 8 stykker fra Kaurunki, Finland. Søskenparet Marie og Johan har begge flyttet til Manndalen med sine familier. Deres foreldre er Isaac Jacobsen Bucht og Eva Samuelsdatter fra Øver Torneå. Søskenparets familier utgjør 8 kvener og 4 kvenske/nordmenn i tellinga. Kristoffer Karlsen er den siste i denne tellinga registrert med ren kvensk etnisitet. Han har to barn registrert som kvensk/samisk. De øvrige 4 er halvt norsk, halvt kvensk. (Roulle over sektions mandskabet...).

Det vil med andre ord si; i tillegg til den stedegne kvenske befolkningen fra 1801, har det i løpet av to generasjoner kommet 36 nye kvener til bygda. Videre kan det også ha kommet kvenske innflyttere som er feilregistrert som samer. Når folketallet utgjør 255 personer, så er det innlysende at kvenene må ha vært en markert etnisk gruppering i bygda, noe som ikke kommer direkte fram i arkivmaterialet.

1875-tellinga

I tellinga av 1875, er det en ny kategori når det gjelder etnisk tilhørighet; b for blandet. Dette gjør 1875-tellinga interessant, for nå kastes nytt lys på andelen med kvensk befolkning. Utfra folketellingene ser vi at det er relativt sjeldent at nordmenn og samer gifter seg. De interetniske ekteskap i Manndalen er helst mellom samer og kvener eller kvener og nordmenn. Vi kan derfor gå ut fra at de fleste med blandet etnisitet har kvensk tilhørighet.

I 1875 er noen av de registrerte kvenene fra 1865 døde. Personer med kvenske foreldre er ofte oppført som blandet eller til og med som nordmenn. Til gjengjeld er svært mange av de som ble oppført som samer i 1865, blitt registrert enten som kvener eller som blandet ti år senere. Mange av etterkommerne av den

kvenske befolkningen fra 1800, er i denne tellingen registrert som blendede.

I 1865 utgjorde den samiske befolkning 71 % av husstandene i Manndalen. I 1875-tellinga kommer det fram at Manndalen ikke er så etnisk ensartet likevel. Bare 17 % av de 320 personene i Manndalen er registrert som fullstendig samiske i denne tellinga. Satt på en annen måte, så har sannsynligvis minst 250 av Manndalens 320 innbyggere kvensk tilhørighet i følge 1875-tellinga. I tillegg vet vi at også noen av disse er feilregistrert. Sannsynligheten for at minst 78 % av manndalingene har kvensk tilknytning, er svært stor (Vangen 2007).

1900-tellinga

Den kvenske innvandringen til Manndalen fortsatte altså kontinuerlig gjennom hele 1800-tallet. Siden folketellinga i 1875 har det kommet fem nye mennesker med fødested Sverige eller Finland til Manndalen i 1900. En av disse er Johan Isakson Hutha fra Nedertorneå. Som mange kvener, bodde han først en stund på et annet sted i Lyngensfjord-området, før han flyttet med familien til Manndalen. Hans kone Maret var søsteren til Ole Johnsen fra Lyngsdalen. Tre av Oles voksne barn flyttet også til Manndalen på denne tiden, og han selv etter. Maret og Ole var av kvensk ætt på deres mors side. Oles døtre snakket kvensk og samisk. Da den ene av disse ble bestemor på 1920-tallet, snakket barnebarnet norsk til henne og hun svarte på samisk. Hun forsto norsk, men nektet til det siste å snakke dette fremmedspråket.

I folketellinga fra 1900, er to registrert som finske i Manndalen. Noen er oppført som blandet, noen nordmenn, mens de fleste er oppført som samer. Denne etniske tilskrivningen kan en se helt bort fra. Til og med

Erik Isakssen fra Karunki, som har blitt registrert som kven både i 1865 og -75, har i 1900 blitt ført opp med fødested Sverige, men med tilskrevet status som blandet/norsk!

Ut på 1900-tallet dabbet innvandringen av, men noen kom også nå. En av disse var Nikolai Isaksen Salo. Som så mange andre bosatte han seg i Manndalen etter å ha bodd andre steder i regionen først. De bygdefolket i dag identifiserer som finlendere, er nettopp hans familie og etterkommere. Manndalens lange kvenske tilknytning har vært urelevant og har nesten blitt glemt.

Hva er det som har skjedd med den kvenske befolkningen i Manndalen?

Helt siden midten av 1700-tallet har altså Manndalen hatt fast kvensk befolkning og andelen kvener har vært mye større enn det som kommer fram i folketellinger. Det var et stort antall personer med kvensk tilhørighet rundt 1800, og deres etterkommere to generasjoner senere har blandet seg med den samiske befolkningen, og blitt registrert som samer. I tillegg har vi hatt ny tilflytting av kvener til bygda. Disse blander seg videre inn i lokalbefolkningen, og av folketellingen i 1975 kan man lese at nesten 80 % har kvensk blod i sine årer. Kvenene fortsetter å ankomme bygda ut over 1900-tallet.

Når vi skal se etter kvener i arkiver, kan vi slå fast at det ikke nytter å lete i folketellinger. I 1801 er altså svært mange kvener blitt feilregistrert som lappfolk, og denne usynliggjøringen av det kvenske fortsetter i Manndalen utover 1800-tallet. Hvorfor kvenene har gått over til å bli samiske i kildene, kan ha mange årsaker. At de tidlige kvenske innvandrerne har "forsvunnet" i den samiske befolkningen er ikke bare utvik-

lingen i Manndalen, men også i andre lokalsamfunn. Niemi sier at de tidlige innvandrerne fra bondemigrasjonen på 1700- og tidlig 1800-tall, raskt ble assimilert i de samiske samfunn mange steder. Og at disse lokalsamfunnene gikk uvegerlig mot "samifisering" selv om tospråkligheten har overlevd helt til vår tid. (Niemi 2004 s. 102).

Guttormsen mener at det var spesielt vanlig i Nordreisa og Kåfjord at kvenene står med "skjult kvensk etnisitet" etter 1720 og at deres etniske tilhørighet først blir bekreftet i senere kilder. Han sier også at Major Peter N. Schnitler mente det var vanskelig å skille kvenene fra samer, siden de bodde sammen og hadde så likt språk (Guttormsen 2004). Også Just Qvigstad hevdet at det har vært langt flere kvener blant sjøsamene i kystområdene, enn hva som har blitt registrert (Guttormsen 2004).

Snildal mener at feilregistreringen kan skyldes at det har vært vanskelig å skille kvener fra samer. Det kan også skyldes blandingssekteskap mellom samer og kvener der kvenene har blitt assimilert i den samiske befolkningen, og senere i den norske (Snildal 2004 s.33). En tilsvarende utvikling finner vi i Kvænangen, der folk gikk over fra å være trespråklige til å bruke samisk språk og kultur i daglige. Kvener og nordmenn ble assimilert i det samiske samfunn (Bjørklund hos Bråstad Jensen 2005). En av mine eldste informanter sier at før ble det pratet mye finsk i bygda. Så overtok det samiske, før det så igjen ble norsk.

Kvensk i Manndalen i nyere tid

I Manndalen i dag finner vi likevel fortsatt mye kvensk kulturmateriale hos den eldre delen av befolkningen. Man kan få høre kvenske sanger, regler, ord og uttrykk. Siden 1875 har folkegruppene blitt ytterligere blan-

det. I dag må man regne med at alle manndalinger kan finne kvener blant sine forfedre. Derfor kan en ikke lenger si at kvenene er en egen etnisk gruppe i Manndalen, like lite som man si at samer er en egen folkegruppe i bygda. Ivar Dervo sier til *Ruijan Kaiku* (23.11.07) at man kan kjenne seg hjemme i flere etniske fellesskap. Om en legger samisk forståelse til grunn, der det er nok at en av oldeforelderne har snakket samisk og at en føler tilhørighet til det samiske for å kunne regne seg som samisk, så er det innlysende at Manndalen også kan regne seg som en kvensk bygd.

I avisa *Rujan kaiku* 29.6.2007 fortelles det i en artikkel med tittelen "Kvenkommunen Kåfjord", at ifølge "Militærtopografisk beskrivelse av Lyngenavsnittet" fra 1936, er Kåfjord den største kvenkommunen i Nord-Troms. Av den totale befolkningen på 2482 er 602 kvener og 260 blandet samisk/kvensk, 1233 sa-

mer og 530 nordmenn. På samme tid har, til sammenligning, Storfjord 360 kvener og Nordreisa 211 (*Ruijan Kaiku* 29.06.07). Så om Manndalen kan regne seg som en kvensk bygd, så vil resten av kommunen, og spesielt de ytre deler, kunne vise til en enda sterkere kvensk tilknytning. For dagens generasjon kvener og samer vil det være viktig at etnisitet kobles mot det positive, at det å være flerkulturell blir betraktet som en styrke og verdi i Gaivouna/Kåfjord/Kaivuono. Tiden er kommet for at etnisitet ikke lenger er en kamp om fortida, men frihet og kraft for framtida.

På grunn av plassmangel, er artikkelen noe forkortet. For å se denne i sin helhet, samt oversikt over de kilder forfatteren har brukt, så gå inn på www.maloalo.no

Kvenene er av seigt virke, og holder seg oppreist tross motstand og skiftende værforhold. Foto: Ellen Dalvik Mo

Foto: Ellen Dalvik Mo